

Lexéma *lopta* v trénerskom komunikačnom registri

Daniela Slančová – Terézia Kovalik Slančová

Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

daniela.slancova@unipo.sk

Fakulta športu, Prešovská univerzita v Prešove

terezia.slancova@unipo.sk

Kľúčové slová: komunikačný register, volejbal, lexéma, kolokácia

Key words: communication register, volleyball, lexeme, collocation

Úvod

Cieľom príspevku je poukázať na význam a využitie lexémy *lopta* v trénerskom komunikačnom registri trénerov volejbalu vo vekovej kategórii starších žiakov a starších žiačok. Je súčasťou širšie koncipovaného výskumu lexiky v danom trénerskom komunikačnom registri, ktorý nadväzuje na predchádzajúci výskum, v ktorom sme sa venovali predovšetkým pragmatickej analýze trénerského komunikačného registra, pričom lexiku sme analyzovali ako jeden zo spôsobov realizácie komunikačných zámerov trénera futbalu, hádzanej a volejbalu (bližšie in Slančová – Slančová, 2014). Tentoraz uhol pohľadu obrátíme a budeme vychádzať od analýzy lexikálnych prostriedkov a zároveň ho zúžime sústrediac sa na jeden šport – volejbal.

1 Metodologická báza výskumu

Metodologickú bázu výskumu tvoria tri základné teoretické východiská: teória komunikačného registra, teória lexikálnej motivácie a komplexné chápanie významu lexikálnej jednotky. V nasledujúcich odsekoch všetky tri metodologické zdroje stručne predstavíme.

1.1 Teória komunikačného registra

V príspevku vychádzame z vlastnej adaptácie pojmu register, ktorej východisko tvorí koncept sociálnej inštitúcie ako relatívne stáleho, v danom spoločenstve či v skupine uznávaného súboru predpisov a noriem správania. Komunikačný priestor príslušný sociálnej inštitúcii tvorí inštitucionálnu komunikačnú sféru. V príslušných komunikačných sférach sa ustálil preferovaný spôsob verbálneho a neverbálneho správania. Konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie preferované v komunikačnej sfére prislúchajúcej sociálnej inštitúcii je makrosociálny komunikačný register. Na dynamické aspekty fungovania sociálnej inštitúcie, predstavované sociálnymi rolami, ako aj na také sociálne javy, ako je sociálny status a sociálna vzdialenosť, sa viaže preferované konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie – mikrosociálny komunikačný register. V súvislosti so športovou komunikáciou vychádzame z nasledujúcej štruktúry: športu ako sociálnej inštitúcii prislúcha športová komunikačná sféra. Preferovaný spôsob jazykového a parajazykového správania uplatňovaný v športovej komunikačnej sfére je športový (makrosociálny) komunikačný register. Preferovaný spôsob jazykového a parajazykového správania trénera, ktorý sa (aj) ním stáva reprezentantom sociálnej roly, je trénerský (mikrosociálny) komunikačný register. Ten sa uplatňuje v základných žánroch – tréningovom a zápasovom dialógu (bližšie in Slančová – Slančová, 2014) a jeho aktuálna podoba je ovplyvňovaná aj individuálnym personálnym štýlom trénera.

1.2 Teória lexikálnej motivácie

Vo výskume lexiky trénerského komunikačného registra sa opierame o teóriu lexikálnej motivácie v podobe, ktorej základy položil J. Furdík a rozpracoval M. Ološtiak. Lexika podľa J. Furdíka (in Ološtiak – Ivanová, 2015, s. 132) je „súbor lexikálnych jednotiek, ktoré sú späté sieťami rozličných vzťahov. Kľúčovým pojmom v tomto prístupe je lexikálna motivácia, ktorá sa chápe ako základný princíp fungovania lexiky vo všetkých jej aspektoch.“ Pri skúmaní lexikálneho systému sa v teórii lexikálnej motivácie vychádza z predpokladu neizolovanosti a motivovanosti lexikálnych jednotiek a z preferencie onomaziologického prístupu pri skúmaní lexiky. Všeobecná motivačná štruktúra je definovaná parametrami procesu, charakteru motivantu, vzťahom medzi motivantom a motivátom a vlastnosťou motivátu (Ološtiak, 2011, s. 25). Zároveň sa budeme opierať o motivačnú typológiu, ako ju postuloval M. Ološtiak (Ološtiak, 2011), a o východisko, že „určovanie jednotlivých motivačných typov sa primárne viaže na lexiu“ (Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 16). Kľúčovým sa pre nás stal typ registrovej motivácie lexikálnych jednotiek, ktorý vychádza z konceptu komunikačného registra. M. Ološtiak za registrovo motivované pokladá lexémy, ktoré sa používajú na základe príznaku situačnej podmienenosti. Registrovo motivované sú napr. kolokvializmy, konfesionalizmy, administratívizmy, žurnalizmy. Lexika príslušného komunikačného registra patrí podľa M. Ološtiaka medzi registrové markery – t. j. „lingválne a paralingválne prostriedky, ktoré sú typické pre určitý komunikačný register“ (Ološtiak, 2011, s. 269).

V súlade s našou koncepciou komunikačného registra možno registrovo motivované lexikálne prostriedky diferencovať na registrové markery makrosociálneho komunikačného registra/registerov a mikrosociálneho komunikačného registra/registerov. Lexikálne registrové markery makrosociálneho komunikačného registra sú (popri iných lingválnych a nelingválnych prostriedkoch) súčasťou komunikačných aktov v príslušnej komunikačnej sfére, ktorá je zasa súčasťou fungovania príslušnej sociálnej inštitúcie vo vyššie uvedenom chápaní, pričom sa stávajú definičnými faktormi jej komunikačnej existencie. Lexikálne registrové markery mikrosociálneho komunikačného registra sú (popri iných lingválnych a nelingválnych prostriedkoch) súčasťou transpozície sociálneho statusu, sociálnej roly a sociálneho vzťahu komunikantov do ich rečového prejavu. Ak komunikanti reprezentujú sociálny status, sociálnu rolu a sociálne vzťahy, ktoré medzi nimi vznikajú, v rámci príslušnej sociálnej inštitúcie, hranica medzi lexikálnymi markermi makrosociálneho a mikrosociálneho komunikačného registra je priechná.

Teória lexikálnej motivácie je pre nás zároveň kľúčom na pochopenie usporiadania registrovo motivovaných lexikálnych jednotiek ako siete vzťahov, ktoré tvoria základ mentálneho slovníka vo volejbalovom subregistri športového komunikačného registra, a zároveň toho, ako sa príslušný mentálny slovník realizuje v trénerskom mikrosociálnom komunikačnom registri.

1.3 Komplexné chápanie významu lexikálnej jednotky

Vychádzame z chápania lexikálneho významu, ako ho predstavuje napr. Slovník súčasného slovenského jazyka (SSSJ, 2006),¹ príp. iné zdroje,² no pojmový a pragmatický

¹ „Lexikálny význam je komplexný obsah lexikálnej jednotky vyvolaný vo vedomí používateľov jazyka lexikálnou formou, výrazovou stránkou lexikálnej jednotky. Má intersubjektívnu povahu, ktorá umožňuje jeho široké používanie v reči. Lexikálny význam možno opísať ako hierarchicky usporiadanú štruktúru významových prvkov, ktoré majú dvojakú povahu. Časť prvkov má pojmovú (nacionálnu, kognitívnu) podstatu. Tieto prvky odrážajú komplex vedomostí, ktoré o označovanej mimojazykovej entite (objekte, jave, príznaku) majú používatelia jazyka na úrovni bežného poznania. Prvky, ktoré odrážajú postoje nositeľov jazyka k realite, ako aj postoje hovoriaceho k partnerovi, tvoria pragmatickú zložku významu. Lexikálna pragmatika zahŕňa hodnotiace a citovohodnotiace postoje (podmieňujúce štýlovú, resp. funkčnú určenosť slov obsahujúcich takýto príznak),

význam lexikálnej jednotky striktne neoddeľujeme. Chápeme ho holisticky, hranicu medzi sémantikou a pragmatikou vidíme ako neostrú (porov. aj Saicová Římalová, 2013, s. 24). Pre potreby tejto štúdie vyzdvihujeme v tejto súvislosti z definície lexikálneho významu v SSSJ hlavne časť, ktorá sa týka „používania slov v rozličných kontextoch podmienených komunikačnou situáciou“

Ako pripomína M. Ološtiak (2011, s. 269), „metajazykovým prejavom tejto fixácie (teda slova a komunikačne podmienených kontextov – dopl. D.S.) je napr. lexikografické spracovanie v podobe funkčných kvalifikátorov“. S odvolaním sa na SSSJ (2006, s. 35–36) ide o funkčné kvalifikátory takého typu, ktoré sú spojené

„...s jednotlivými komunikačnými sférami vymedzenými podľa druhov činnosti. Funkčný kvalifikátor označuje prevažujúci výskyt lexikálnej jednotky v príslušnej komunikačnej sfére, v ktorej funguje ako charakteristický (typický, dominantný) prostriedok. Funkčnými kvalifikátormi sa označujú: 1. príslušnosť slov a slovných spojení k jednotlivým štýlom a štýlovým vrstvám; 2. pragmatická zložka lexikálneho významu; 3. charakteristika lexikálnych jednotiek z časového hľadiska; 4. etnografizmy a regionalizmy; 5. nespisovné lexikálne jednotky; 6. označenie podľa výskytu (frekvencie); 7. neoficiálne pomenovania.“

V registrovo motivovanej lexike ide o vysokú mieru prepojenosti pojmového (konceptuálneho) významu a jeho inštitucionálneho (makroregistrového) fungovania, čo znamená, že podľa nášho názoru možno uvažovať nielen o výskyte danej jednotky v príslušnej komunikačnej sfére, ale o registrovom (registrovo motivovanom) význame danej lexikálnej jednotky. To znamená, že daná jednotka sa vyznačuje nielen tým, že sa preferenčne používa v istej komunikačnej sfére, ale že v danej komunikačnej sfére má špecifický – registrovo motivovaný – význam. Vychádzame z názoru, že lexikálne významy sú sociálnym javom (Dittmann, 2011) a že ich „čítanie“ možno diferencovať z hľadiska príslušnej sociálnej štruktúry, celospoločensky alebo diferencovane, napr. aj (podľa nášho názoru) sociálnoinštitucionálne. Nadväzujeme ďalej na hypotézu citovaného autora: „Sociálny aspekt lexikálneho významu, t. j. medzi lexémou a lexikálnym konceptom³ – prejavuje sa nie v reprezentácii, ale v komunikácii.“ Ako J. Dittmann pripomína, toto chápanie je blízke chápaniu L. Wittgensteina: „Pre veľkú triedu prípadov použitia slova „význam“ – aj keď nie pre všetky prípady jeho použitia – dá sa toto slovo vysvetliť takto: Význam nejakého slova je jeho použitie v reči.“⁴ Registrovo motivovaný význam chápeme škálovito: ako „vlastný“ registrovo motivovaný význam monosémickej lexémy alebo lexie polysémickej lexikálnej jednotky fungujúci len v príslušnej komunikačnej sfére, teda príslušnom komunikačnom registri, resp. subregistri, a ako registrovo motivovanú špecifikáciu významu takých lexikálnych jednotiek, ktoré fungujú v rozličných komunikačných sférach, no túto špecifikáciu nadobúdajú práve v danej komunikačnej sfére, resp. komunikačnom registri, príp. subregistri. Hranice medzi registrovým významom a registrovou špecifikáciou významu nie sú ostré; skôr ich chápeme ako kontinuálne. Významy lexikálnych jednotiek s registrovým významom aj registrovo motivovanou špecifikáciou významu sa potenciálne ďalej špecifikujú kontextovo na základe ich syntagmatických vlastností, ktoré sa prejavujú v kolokáciách príslušnej lexikálnej jednotky. Použitím lexikálnej jednotky v konkrétnej komunikačnej situácii sa situačne aktualizujú.⁵

používanie slov v rozličných kontextoch podmienených komunikačnou situáciou, apelatívne zložky, záporné alebo kladné (často kultúrne podmienené) asociácie a obrazy navrstvené na nociónálnu zložku významu.“ (SSSJ, 2006, s. 27–28).

² Je to „mentální intersubjektový korelát formy lexému ve vědomí uživatele. Jednotlivé tvary lexému mají tíž l. v., avšak liší se významem gramatickým“ (Novotná, heslo Lexikální význam, in: Nový encyklopedický slovník češtiny online).

³ Tu by sme dali prednosť jemnejšiemu chápaniu medzi lexiou a konceptom

⁴ Autor zdôrazňuje podľa citovaného originálu Wittgenstein, Philosophische Untersuchungen, 1967, § 43. – porov. aj Wittgenstein, 1993.

⁵ Tieto vzťahy demonštrujeme na lexéme *lopta* (porov. nižšie).

Vychádzajúc z výskumného materiálu, uplatňujeme tak semaziologický prístup, t. j. analyzujeme, aký registrovo motivovaný význam majú lexikálne prostriedky, ktoré sme zaznamenali v rečovom prejave trénerov, ako aj onomaziologický prístup, na základe ktorého analyzujeme, ako sa denotáty skúmaného športu/športovej hry konceptualizujú a ako sa dané koncepty realizujú v lexikálnych jednotkách, ktoré svojím fungovaním v športovej komunikačnej sfére, ako súčasť mikrosociálneho a makrosociálneho komunikačného registra, nadobúdajú registrovo motivovaný význam, ktorý sa v rozličnej miere socializuje. To znamená, že registrovo motivované významy lexikálnych jednotiek a ich kolokácií možno najčastejšie bez problémov dekodovať členmi sociálnej skupiny zviazanej (príslušným) športom, ale mimo tejto skupiny ich dekodovanie také jednoduché nie je.

Na analýzu lexiky trénerského komunikačného registra nám slúžia viaceré zdroje:

- Predovšetkým ide o trimodálny korpus nášho výskumného materiálu (pozri nižšie);
- Situačne podmienené registrovo motivované špecifikácie lexikálneho významu a registrovo motivované významy lexikálnych jednotiek konfrontujeme s ich zachytením vo všeobecných aj špecializovaných výkladových slovníkoch, prekladových slovníkoch, špecializovaných príručkách, teda v zdrojoch, v ktorých sa tematizuje a lingvisticky a metalingvisticky spracúva športový makrosociálny komunikačný register, v našom prípade sa sústreďujeme na volejbalový subregister ako subregister športového makrosociálneho komunikačného registra, resp. trénerský mikrosociálny komunikačný register trénerov volejbalu;
- Veľmi dôležitým kritériom posudzovania registrových významov a registrovej špecifikácie významu je dlhoročná konkrétna skúsenosť jednej zo spoluautoriek štúdie ako hráčky, trénerky a učiteľky volejbalu.

Ďalším aspektom komplexného chápania významu lexikálnej jednotky je prepojenie významu a komunikačného zámeru. „Používané formy niečo znamenajú, majú obsah – a ak je záujem o úspešnú komunikáciu, mali by sa tieto obsahy stať mostíkom k tomu, čo nimi mienime.“ (Lutzeier, 2011, s. 37). Aj v tomto prípade je používanie registrovo motivovanej lexiky spojené so sociálne určenými komunikačnými zámermi príslušnej komunikačnej sféry.

Takto nastavený metodologický postup opierame aj o názor citovaného P. R. Lutzeiera, ktorý tvrdí, že „každé seriózne počínanie v otázkach obsahovej stránky slov musí vychádzať z vlastnej empirickej bázy“, a pokračuje: „to neznamená nič iné, než [že] sa treba zaoberať reálnymi významami v písaných a hovorených textoch. Bude to možné, keď sa budeme opierať o existujúce korpusy a z textov v korpusoch usporiadame skúmané slová podľa spôsobov ich použitia“ (Lutzeier, 2011, s. 57–58).

2 Výskumný materiál

Objektmi nášho výskumu boli tréneri (v jednom prípade trénerka) mládežníckych družstiev chlapcov a dievčat v troch loptových športoch: futbale, hádzanej a volejbale. V prvej fáze výskumu realizovanom v rámci projektu VEGA Komunikácia medzi trénerom a hráčmi staršieho školského veku (2008 – 2010) boli družstvá tvorené chlapcami vo veku 13 – 15 rokov. Vo futbale to bola veková kategória U15, v hádzanej veková kategória starší žiaci a vo volejbale rovnako veková kategória starší žiaci. V druhej fáze výskumu (projekt VEGA Interdisciplinárna analýza športového komunikačného registra: 2015 – 2018) išlo o dievčenské družstvá v rovnakých športoch a rovnakých vekových kategóriách. V priebehu dvoch sezón v prvej fáze a dvoch sezón v druhej fáze výskumu sme sa zamerali na zachytenie interakcie trénera/trénerky a hráčov/hráčok v tréningových jednotkách a zápasoch jedného chlapčenského futbalového, hádzanárskeho a volejbalového družstva a jedného dievčenského futbalového, hádzanárskeho a volejbalového družstva pomocou audiovizuálnych

prostriedkov.⁶ Tréningové jednotky a zápasy sme zachytávali na statickú videokameru. Okrem toho mali tréneri/trénerka na krku na šnúrke zavesené citlivé zariadenie nahrávajúce zvukový rečový prejav (diktafón). Nahrávanie bolo zabezpečené za prítomnosti spoluautorky štúdie, ktorá zároveň vyhotovovala počas nahrávania poznámky. V prvej fáze výskumu niektoré nahrávky zabezpečovali svojou osobnou prítomnosťou spolupracovníci – študenti telesnej výchovy. Mikrofónový efekt, ako je to pri podobných výskumoch zvykom, netrval dlhšie než 5 – 10 minút. Výraznejšie sa pociťovala prítomnosť explorátora počas tréningov. Hoci si tréneri/trénerka aj hráči/hráčky prítomnosť videokamery uvedomovali, dokonca ich na to ojedinele tréneri aj upozornili a využili to na motiváciu, celkový priebeh tréningovej jednotky to nijako neovplyvnilo. Počas zápasu sme nepozorovali žiadny vplyv videokamery na komunikáciu trénera/trénerky a hráčov/hráčok.

Počas výskumu sme získali videonahrávky a audionahrávky 15 tréningov a 15 zápasov v prvej fáze výskumu – po päť tréningových jednotiek a po päť zápasov pre každý šport – a 12 tréningov a 12 zápasov v druhej fáze výskumu – po štyri tréningové a štyri zápasové jednotky. Všetky nahrávky sú digitalizované a archivované na Fakulte športu a Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove.

Verbálny a neverbálny prejav trénera/trénerky a čiastočne hráčov/hráčok (ak sa dostali do blízkosti nahrávacieho zdroja) sa transkriboval pomocou transkripčného a kódovacieho systému CHAT systému CHILDES.⁷ Takýmto spôsobom sme získali trimodálny (video-audio-grafický) korpus, ktorý sa stal východiskom našej analýzy.

Na ďalšie spracovanie sme si náhodným výberom zvolili po tri súbory z každého športu osobitne pre chlapčenské a osobitne pre dievčenské družstvá a rovnako osobitne pre tréningové jednotky a zápasy. Spracovaný korpus tak obsahuje dokopy 18 súborov zachytávajúcich tréningové jednotky: po tri súbory z každého športu osobitne pre chlapčenské družstvá a po tri súbory osobitne pre dievčenské družstvá a analogicky 18 súborov zachytávajúcich zápasy.

Na účely tejto štúdie sme spracúvali korpus 12 súborov z volejbalu: po tri tréningové jednotky chlapčenského družstva a po tri tréningové jednotky dievčenského družstva a analogicky po tri zápasy chlapcov a tri zápasy dievčat. Výsledný súbor sa skladal z 50 914 tokenov. Zloženie výskumného materiálu zachytáva Tabuľka 1.

kód	dátum nahrávania	počet tokenov
tréningy		
TVD1	9. 10. 2015	6551
TVD2	11. 3. 2016	5209
TVD3	15. 1. 2016	5235
TVC1	5. 3. 2009	4937
TVC2	13. 3. 2009	3536
TVC3	15. 12. 2009	4644
zápasy		
ZVD1	3. 10. 2015	3142

⁶ Išlo o nasledujúce športové kolektívy: 1. FC Tatran Prešov, Tatran Prešov, VK Chemes Humenné (chlapci); ŠK ELBA Prešov, ŠK Bemaco Prešov, 1. FC Tatran Prešov (dievčatá). Všetkým trénerom aj hráčom/hráčkam, ktorí sa zúčastnili na výskume, patrí naša veľká vďaka.

⁷ CHILDES (*Child Language Data Exchange System*), konštituovaný začiatkom 80. rokov minulého storočia (1984) na výskum detskej reči v celosvetovom rámci, využíva tri základné nástroje: transkripčný a kódovací systém CHAT (*Codes for the Human Analysis of Transcript*), program analýz CLAN (*Computerized Language Analysis*) a svetovú databázu vzoriek transkriptov. Je to však veľmi operatívny nástroj, ktorý možno využiť aj v inej oblasti empirického výskumu hovoreného prejavu, než je detská reč (porov. <https://childes.talkbank.org/>).

ZVD2	15. 12. 2015	2512
ZVD3	27. 2. 2016	4141
ZVC1	14. 3. 2009	2216
ZVC2	4. 4. 2009	4390
ZVC3	27. 2. 2010	4401

Tabuľka 1 Skúmaný materiál (T = tréningy; Z = zápasy; V = volejbal; D = dievčenské družstvo; C = chlapčenské družstvo)

Transkripty sme z programu CLAN pretransformovali do programu EXCEL Microsoft Office a následne manuálne kódovali jednotlivé sledované javy, ktoré sme ďalej spracúvali.

3 Lexéma *lopta* v trénerskom komunikačnom registri

3.1 Kritériá výberu

Táto štúdia je súčasťou širšieho výskumu zameraného na lexikálne prostriedky trénerského mikrosociálneho komunikačného registra vo volejbale, teda skúmajú sa lexikálne prostriedky volejbalového subregistra makrosociálneho športového komunikačného registra. Lexéma *lopta* je pomenovaním ústredného náčinia volejbalovej hry, na čo poukazuje aj definícia volejbalu:

Volejbal je kolektívna športová hra, ktorú hrajú dve družstvá na ihrisku rozdelenom sieťou... Cieľom hry je v súlade s pravidlami odbiť loptu ponad sieť do súperovho priestoru tak, aby dopadla do poľa súpera, a súčasne zabrániť tomu, aby dopadla na vlastnú polovicu ihriska. (Oficiálne pravidlá volejbalu 2017–2020)

Okrem tohto kvalitatívneho kritéria sme uplatnili aj kvantitatívne kritérium, a to frekvenciu lexémy *lopta* vo výskumnom korpuse. Lexéma *lopta* patrí medzi najfrekventovanejšie substantívne lexémy vo všetkých výskumných súboroch.⁸ Frekvenciu lexémy *lopta* v prvých troch najfrekventovanejších substantívach vo všetkých súborov zachytáva Tabuľka 2.

tréningy					
lexéma	frekvencia	lexéma	frekvencia	lexéma	frekvencia
TVD1		TVD2		TVD3	
ruka	121	lopta	109	ruka	111
lopta	81	ruka	104	lopta	92
telo	32	noha	36	zápästie	53
TVC1		TVC2		TVC3	
lopta	32	lopta	37	lopta	51
ruka	26	ruka	31	kolík	30
blok	25	blok	25	sieť	24
zápasy					
ZVD1		ZVD2		ZVD3	
príjem	41	lopta	43	lopta	62
lopta	40	príjem	19	príjem	29
noha	24	servis	18	ruka	17

⁸ Frekvenciu lexikálnych jednotiek sme zisťovali pomocou nástroja freq programu CLAN, ktorý vygeneroval základnú frekvenciu jednotlivých tvarov slov. Výsledok sme pretransformovali do programu EXCEL Microsoft Office a následnú lematizáciu, ako aj ďalšie kvantitatívne výskumy sme realizovali manuálne.

ZVC1		ZVC2		ZVC3	
lopta	37	lopta	53	lopta	58
servis	22	servis	31	servis	41
pole	15	ruka	17	čiara	21

Tabuľka 2 Frekvencia lexémy *lopta* v jednotlivých výskumných súboroch (v rámci prvých troch najfrekventovanejších substantív)

3.2 Význam lexémy *lopta*

Výklad významu lexémy *lopta* sme overovali vo všeobecných slovníkoch (Krátky slovník slovenského jazyka – KSSJ; Slovník súčasného slovenského jazyka H – L – SSSJ); špecializovanom terminologickom slovníku (Sýkora et al., 1995) a v Oficiálnych pravidlách volejbalu 2017–2020. Prehľad výkladov významu je zachytený v Tabuľke 3.

zdroj	výklad významu	
KSSJ	pružná guľa slúžiaca ako hračka al. šport. náčinie: <i>futbalová l., kopat' l-u, hrať sa s l-ou;</i>	
SSSJ	pružný guľatý al. vajcovitý predmet z kože, gummy, z umelohmotných al. iných materiálov, naplnený vzduchom al. nejakou hmotou, športová a hracia pomôcka: <i>basketbalová, futbalová, hádzanárska, volejbalová l.; nafukovacia l., plážová l.</i> s náustkom na naplnenie vzduchom pomocou hustilky al. ústami; <i>prepichnutá, vyfúčaná l.; veľký výber detských lôpt; hrať sa s loptou; kopnúť, vyhodíť loptu do výšky; odraziť, vykopnúť loptu z rohu bránky; prihrať loptu spoluhráčovi; trafiť loptou súpera</i>	šport. ► špecifický spôsob hodu, umiestnenia al. pohybu lopty počas hry: <i>centrovaná, rotovaná l.; stratená l.</i> situácia, keď sa v dôsledku zlej prihrávky dostane k lopte súper; <i>dať vysokú loptu; vypichnúť loptu; stratiť niekoľko lôpt zlým spracovaním prihrávky</i>
Telesná výchova a šport. Terminologický a výkladový slovník 2. zväzok	Predmet hry obvykle guľovitého tvaru. Tvar, veľkosť, hmotnosť, príp. iné hodnoty lopty pre športové hry určujú medzinárodné pravidlá hry. Lopty používané v športových hrách sú vyrábané z rôznych materiálov. Môžu byť kožené, plstené alebo z plastov, zošívané alebo lepené, s dušou alebo plné. Najčastejšie sú používané kožené lopty s dušou. Sú zošívané zvnútra. Obal lopty sa skladá z deviatich až osemnástich dielcov. Počet dielcov má vplyv na guľatosť lopty. Vlastnosti lopty pre športové účely určuje druh hry, pre ktorú sú vyrábané. (autor: J. Tokár)	
Oficiálne pravidlá volejbalu	Lopta musí byť guľatá, vyrobená z mäkkej prírodnej alebo syntetickej kože a vo vnútri s dušou z gummy alebo z podobného materiálu. Jej farba môže byť jednotnej svetlej farby alebo kombináciou farieb. Materiál syntetickej kože a farebná kombinácia lôpt používaných pri oficiálnych medzinárodných súťažiach musia zodpovedať štandardom schváleným FIVB. Obvod lopty je 65 – 67 cm a jej hmotnosť 260 – 280 g. Vnútorňý tlak lopty musí byť 0,30 – 0,325 kg/cm ² (4,26 – 4,61 psi; 294,3 – 318,82 mbar alebo hPa).	

Tabuľka 3 Prehľad výkladov významu lexémy *lopta*

KSSJ uvádza len jeden význam lexémy *lopta*, V SSSJ je lexéma *lopta* spracovaná ako polysémická s dvoma lexiami; výklad významu prvej lexie je precizovaný, ale v podstate

zhodný s výkladom významu v KSSJ. Novou oproti KSSJ je lexia s preneseným významom s funkčným kvalifikátorom *šport*. Lexikálny význam uvádzaný v KSSJ a prvý význam v SSSJ charakterizujú loptu ako hračku alebo športové náčinie, resp. ako športovú a hraciu pomôcku. Tento všeobecný význam sa v konkrétnej komunikačnej situácii tréningu, zápasu; resp. vôbec v rámci volejbalového subregistra športového makrosociálneho komunikačného registra implicitne špecifikuje v prospech chápania lopty v intenciách pravidiel volejbalu. V tomto prípade uvažujeme o registrovo motivovanej špecifikácii významu lexémy, pričom substantívum *lopta* ako registrový marker volejbalového subregistra nadobúda terminologický význam, je terminologicky motivovaný. Tento význam nachádzame aj v exemplifikácii lexémy *lopta* v prvom význame v SSSJ: *volejbalová lopta*. Tréneri, rovnako ako ich zverenci a zverenkyne používajú pri volejbalovom tréningu a zápasoch len isté typy lopty/lôpt – volejbalové lopty, teda aj pomenovaním *lopta* vo volejbalovej komunikačnej sfére s najväčšou pravdepodobnosťou označuje typ lopty určený pravidlami volejbalu. Pomenovanie *lopta* so špecifikovaným registrovo motivovaným významom budeme označovať ako *lopta* (1). Formálne ide o syntakticky motivovaný univerbát (porov. Palková, 2018) *lopta* s implikovanou sémou „volejbalová“. Dvojslovné pomenovanie „volejbalová lopta“ sa v našom korpuse neobjavilo ani raz.

Takto sa používa pomenovanie *lopta* v nasledujúcej ukážke z rečového prejavu trénera pred začiatkom zápasu:

- *TRE: tote sú dve hracie.
- *TRE: takže koľko máš lôpt?
- *TRE: tam máš pozri sa jedna už je tam.
- *TRE: Tomáš daj loptu Majovi.
- *TRE: Tomáš skús či nie je tvrdá ktorú si vyber na hranie.
- *TRE: odneste lopty do koša.
- ...
- *TRE: spočítajte lopty či ich je trinásť.
- *TRE: jedna hracia čiže dvanásť lôpt tam musí byť.

Koncept lopty ako predmetu hry, resp. náčinia príslušného typu má zastúpenie nielen vo verbálnom, ale aj v neverbálnom prejave trénera. Ako príklad môžu poslúžiť nasledujúce situácie:

(i) V priebehu tréningu tréner vyzýva hráčku, aby mu hodila loptu:

- *TRE: loptu!
- %gpx: naznačuje tvar lopty.⁹

Jednoslovná výpoveď *Loptu!* s ikonickým ilustrátorom znázorňujúcim tvar lopty je výzvou na podanie lopty. Gesto naznačuje približne veľkosť používanej lopty.

(ii) Tréner, ktorý bez lopty ukazuje hráčke, ako má zohnúť zápästie a rozťahnuť prsty pri spracovaní lopty, manipuluje hráčkinou rukou približne v tvare používanej volejbalovej lopty.

- *TRE: telom musíš sa otočiť.
- *TRE: polož loptu.
- *TRE: dobre nechaj.
- *TRE: vyhodíme # náprah # lakeť hej?
- *TRE: toto musí byť.
- *TRE: a tu zastavím.

⁹ V transkripte systému CHAT %gpx označuje gesto a proxemiku.

*TRE: a rozťahni prsty.

*TRE: taká guľatá lopta.

*TRE: tak.

SSSJ uvádza aj druhý význam. Lexia *lopta* vo význame „špecifický spôsob hodu, umiestnenia alebo pohybu lopty počas hry“ je sémanticky motivovanou lexiou, ktorá vznikla metonymickým prenosom významu náčinie (nástroj činnosti) → činnosť, keď sa nie deverbatívnym substantívom pomenúva využitie športového náčinia lopta v hre, teda dynamický aspekt jeho existencie. Táto lexia sa vyznačuje registrovým významom, keďže takýto dynamický význam má len v situačnom kontexte športovej hry. Konkrétnejšie, vo volejbale je lexia *lopta* synonymom terminologických pomenovaní *herná činnosť*, prípadne aj *herná kombinácia*. Herná činnosť je činnosť, „ktorú hráč používa pri riešení (volejbalových – dopl. T.K.S.) herných situácií“ (Zat'ková, 1995, s. 85). K herným činnostiam vo volejbale patrí: podanie, prihrávka, nahrávka, útočný úder (smeč, lob, ulievka, drajv) a obrana v poli. Herná kombinácia je „zámerná, vopred nacvičená spolupráca dvoch alebo viacerých hráčov zladená v priestore a čase“ (ibid.). Hráči ňou „uskutočňujú spoločný taktický zámer v útoku alebo v obrane“ (Zapletalová et al., 2001). Tento význam lexémy *lopta* budeme označovať ako *lopta* (2). Pomenovanie *lopta* (2) ako synonymum dvojslovných terminologických pomenovaní *herná činnosť* a *herná kombinácia* možno teda pokladať za registrovo a sociolekticky motivované (profesionalizmus).¹⁰

3.3 Kolokácie lexémy *lopta*

Významovú špecifikáciu oboch sledovaných lexií *lopta* (1) aj *lopta* (2) pomáhajú určiť kolokácie oboch lexií. Pri chápaní kolokácie vychádzame z klasického chápania J. R. Firtha (in Jarošová, 2007), podľa ktorého sú kolokácie pozície okolo kľúčového slova uzuálne obsadzované inými slovami, resp. slová, ktoré sú obvyklými lexikálnymi partnermi kľúčového slova, javy častého výskytu určitých slov pri kľúčovom slove. Ako pripomína A. Jarošová, J. R. Firth bol presvedčený, že skúmané slová treba študovať „spolu so slovami, ktoré ich zvyčajne sprevádzajú“ (Jarošová, 2007). Ivanová – Ološtiak (2013, s. 33) citujú F. Čermáka, podľa ktorého „kolokácia v širokom význame predstavuje zmysluplné spojenie slov/lexém, ktorého vznik je podmienený ich vzájomnou kolokabilitou, a teda aj kompatibilitou“. Podobne chápe kolokáciu aj P. Ďurčo: „Pri väčšine slov predstavuje tzv. bežná, uzuálna, resp. typická spájateľnosť hlavnú sféru ich fungovania.“ (2017, s. 9). Na základe tohto chápania sme z nášho materiálu zostavili kolokačnú paradigmu¹¹ lexémy *lopta*. V prvej fáze sme vyexcerpovali všetky spojenia, v ktorých sa lexéma *lopta* v našom materiáli vyskytla – vznikla teda extenzionálna paradigma lexémy *lopta*. Vzhľadom na to, že v tejto fáze výskumu nám išlo hlavne o zachytenie významu lexémy *lopta* a jeho kolokačnú špecifikáciu, kolokačnú paradigmu sme zostavovali aj z takých výpovedí, v ktorých bola lexéma *lopta* elidovaná alebo nahradená pronomínom. Nebrali sme do úvahy ani slovoslednú pozíciu pomenovania *lopta*. Rovnako sme nerozlišovali medzi singulárovou a plurálovou formou pomenovania. Do kolokačnej paradigmy sme nezahrnuli modálne sloveso ako súčasť analytického verbálneho predikátu, keďže v tomto prípade ide o modálnu modifikáciu plnovýznamového slovesa, ktoré funguje ako kolokát, ani spojenie lexémy *lopta* s deiktickým pronomínom *tá* (príp. subštandardným *tota*), ktoré sa ako atributívne deiktikum využíva na označenie objektu (lopty), ktorý prijímateľ môže aj vidieť a pronomínom sa naň poukazuje –

¹⁰ O vzťahu registrovej a sociolektickej motivácie porov. Ološtiak, 2011, s. 270–271.

¹¹ Kolokáty (= lexikálna jednotka, ktorá sa pridružuje k inej lexikálnej jednotke ako komponent kolokácie) danej lexikálnej jednotky tvoria jej kolokačnú paradigmu, ktorá môže byť vymedzená extenzionálne, keď sú v paradigme zastúpené všetky možné kolokáty danej lexikálnej jednotky, alebo intenzionálne, poukázaním na sémantické vlastnosti členov paradigmy (Ivanová – Ološtiak, 2013, s. 35–36).

tak je to v spojení s pomenovaním *lopta* (1); resp. funguje ako intenzifikátor – najčastejšie v spojení s pomenovaním *lopta* (2).¹²

Extenzionálna kolokačná paradigma lexémy *lopta* ako registrového markera s registrovo motivovaným významom má dovedna 359 členov.¹³ Tento súbor predstavuje kontinuum od pevne viazaných spojení až po voľnejšie kontextové spojenia, príp. aj uzuálne kombinácie tesnejších spojení. Vzhľadom na rozsah a charakter skúmaného korpusu sme do kolokačnej paradigmy zaradili každú kolokáciu, ktorú sme zachytili. Extenzionálnu kolokačnú paradigmu sme zostavili na základe čiastkových kolokačných paradigiem podľa toho, či išlo o výskyt kolokácií v tréningovom alebo zápasovom dialógu, a podľa toho, či išlo o trénera dievčenského alebo chlapčenského družstva (Tabuľka 4).

	tréningový dialóg (D+CH)	zápasový dialóg (D+CH)	D tréningový + zápasový dialóg		CH tréningový + zápasový dialóg	
	celkový počet	celkový počet	celkový počet	spoločné kolokácie	celkový počet	spoločné kolokácie
počet kolokácií	254	207	280	29	149	19

Tabuľka 4 Počet kolokácií v kolokačnej paradigme lexémy *lopta* (D = tréner dievčenského družstva; CH = tréner chlapčenského družstva)

V tréningovom dialógu je zachytených o niečo viac kolokácií. Jednou z príčin môže byť to, že tréningový dialóg obsahuje u oboch trénerov viac lexikálnych jednotiek (porov. Tabuľku 1), keďže tréningy sa venujú viacerým herným činnostiam s loptou, než sa aktuálne vyskytnú v zápasoch, a na rozdiel od zápasov majú štandardnú dĺžku trvania (približne 90 minút). Rozdiel v počte kolokácií medzi trénerom dievčenského a chlapčenského družstva vyplýva aj z individuálneho personálneho štýlu oboch trénerov.

Z čiastkových kolokačných paradigiem sme vygenerovali centrum kolokačnej paradigmy, pozostávajúce z kolokácií, ktoré sa vyskytli vo všetkých čiastkových paradigmiach, tak v tréningovom, ako aj v zápasovom dialógu, tak v reči trénera chlapčenského, ako aj dievčenského družstva bez ohľadu na to, či ide o nominálnu alebo verbálnu kolokáciu (Tabuľka 5). Vzhľadom na povahu východiskového textového korpusu sme kvantitatívne hľadisko charakteristiky kolokačnej paradigmy mohli uplatniť len relatívne. Absolútna frekvencia kolokácií je do istej miery ovplyvnená typom tréningovej jednotky, ako aj priebehom zápasu. Preto tak ako v prvej fáze výskumu (Slančová – Slančová, 2014) sme aj tu uplatnili kritérium relatívnej frekvencie, to znamená, že pri kvantitatívnej charakteristike sme brali do úvahy výskyt príslušnej kolokácie v jednotlivých pozorovaných súboroch.

¹² O využívaní demonstratíva *ten* porov. Bodnárová, 2014.

¹³ Kolokačnú paradigmu rozdelenú podľa toho, či ide o nominálne alebo verbálne kolokácie, a následne podľa toho, či ide o ľavostranné alebo pravostranné kolokáty, spolu so slovnodruhovou štruktúrou kolokácií uvádzame v prílohe. Vzhľadom na rozsah štúdie sme upustili od výkladu registrovo motivovaného významu jednotlivých kolokácií a uvádzania kontextov, v ktorých sa v skúmanom materiáli vyskytli. Tieto informácie budeme publikovať na inom mieste. Informácie o význame sa obmedzujú na označenie, o ktorú lexíu v príslušnej kolokácii ide. Keďže miera metonymickej sémantickej transpozície je graduálna, rozhodli sme sa pri niektorých kolokáciách, kde konkrétnejšie chápanie významu *lopta* (1) plynule prechádza v abstraktnejšie chápanie *lopta* (2), označiť význam lexémy *lopta* v takomto spojení ako (1-2) – porov. aj nižšie.

kolokácia	počet súborov výskytu
ťažká lopta	10
chytiť loptu	9
ľahká lopta	8
dať loptu	5
krátka lopta	5
lopta letí/neletí	4

Tabuľka 5 Centrum kolokačnej paradigmy lexémy *lopta* s relatívnou frekvenciou jednotlivých kolokácií

Vygenerované kolokačné jadro lexémy *lopta* možno pokladať za prototypovú jazykovú reprezentáciu volejbalu ako športu (porov. vyššie): teda loptu je potrebné *dať* (vykonať hernú činnosť, pri ktorej lopta smeruje k súperovi), *chytiť* (to znamená vykonať hernú činnosť s loptou smerujúcou od súpera); medzitým lopta *letí* a herná činnosť si vyžaduje väčšie (*ťažká lopta*) alebo menšie úsilie (*ľahká lopta*).

3.3.1 Nominálne kolokácie lexémy *lopta*

Súhrnný počet typov zaznamenaných nominálnych kolokácií (Tabuľky 6, 7) bol 91 – 73 s ľavostrannými kolokátmi; 18 s pravostrannými kolokátmi. Nominálne kolokácie mali nasledujúcu slovnodruhovú štruktúru (Tabuľka 6 – vysvetlenie použitých skratiek porov. v prílohe):

slovnodruhovú štruktúra	príklad	počet kolokácií príslušného typu
a + S	ťažká lopta, hodená lopta	41
a + S + prep + s	vysoká lopta do kolíka	2
a + S + adv	chytená lopta dobre	1
p + S	tvoja lopta	9
p + a + S	taká guľatá lopta	1
n + S	jedna lopta; dve lopty	11
a + prep + p + S	zodpovedný za svoju loptu	1
int + S	pozor lopta	1
int + prep + S	pozor na loptu	1
prep + S	pod loptu	3
prep + S + adv	pod loptu rýchlo	2
prep + S + s	za loptou nohami	2
s + prep + S	úder do lopty	2

Tabuľka 6 Slovnodruhovú štruktúra nominálnych kolokácií lexémy *lopta* s ľavostrannými kolokátmi

slovnodruhovú štruktúra	príklad	počet kolokácií príslušného typu
S + adv	lopta zadarmo	2
S + adv + prep	lopta zadarmo bez	1
S + adv + prep + s	lopta zadarmo v poli	1
S + prep	lopta bez	1
S + prep + p	lopta na teba	2
S + prep + s	lopta do kolíka	10
S + p	lopta tam	1

Tabuľka 7 Slovnodruhovú štruktúra nominálnych kolokácií lexémy *lopta* s pravostrannými kolokátmi

Nominálne kolokácie s ľavostrannými kolokátmi špecifikujú význam obidvoch lexém *lopta* (1) aj *lopta* (2). Najpočetnejšie sú zastúpené kolokácie typu a + S, kam radíme tak

adjektíva, predovšetkým kvalifikačné, ako aj participiálne adjektíviá. ¹⁴ Adjektívum (adjektíviáium) vyjadruje príznak buď z hľadiska hovoriaceho objektívne, teda má deskriptívny charakter: *d'alšia, hodená, hracia* (1), ¹⁵ *lahká* (1), *mäkká* (1), *nadrazená, nová, odrazená, tesná, trafená, zablokovaná*, alebo vyjadruje príznak ako výsledok vedomého hodnotenia zo strany hovoriaceho, a to tak z hľadiska spôsobu vykonania hernej činnosti: *dobrá, ideálna, lacná, ľahká, maľovaná, nádherná, nedobrá, odovzdaná, pekná, poriadna, presná, prudká, razantná, splašená, super, ťažká, tvrdá, výborná, zahodená, zlá*; z hľadiska významu pre hru: *dôležitá*, ako aj priestorovo: *dlhá, horná, krátka, nízka*. V niektorých slovných spojeniach sa pôvodné hodnotiace rozvitie jednotlivých lexíí mení na deskriptívne (*dlhá, dobrá* (1), *krátka, nízka, vysoká*) a v reči trénera sa objavujú obidva sémantické odtienky príslušného adjektíva. Napríklad slovné spojenie *dlhá lopta* znamená hernú činnosť, pri ktorej má lopta dlhšiu dráhu letu (trajektóriu), než je potrebné pre hru (hodnotiace adjektívum), ale aj hernú činnosť, pri ktorej má lopta dlhú dráhu letu (deskriptívne adjektívum).

Absolútne aj relatívne najpočetnejšou kolokáciou lexémy *lopta* je spojenie *ťažká lopta*. Na tomto spojení vysvetlíme aj postupnú špecifikáciu a konkretizáciu (aktualizáciu) registrovo motivovaného významu lexikálnej jednotky.

Význam tohto slovného spojenia možno interpretovať dvojako:

1. Na základe spojenia významov pomenovaní *lopta* + *ťažký*, teda na základe výkladu lexémy *lopta* v KSSJ, resp. lexie *lopta* (1) v SSSJ a následnej registrovo motivovanej špecifikácie tohto významu a výkladu prvého významu adjektíva *ťažký* v KSSJ: kt. má veľkú hmotnosť, váhu; opak *ľahký*. Spojenie s týmto významom sa v našom materiáli nevyskytlo. Na druhej strane, spojenie s adjektívom opačného významu sme v našom materiáli zaznamenali (*ľahká lopta*, napr. *prípravka má ľahké lopty tam = lopty s menšou hmotnosťou než majú lopty, ktorými hrá súťažná časť tréningovej skupiny*).
2. Na základe výkladu lexie *lopta* (2) v SSSJ a 3. významu adjektíva *ťažký* v KSSJ: namáhavý, neľahký, vyčerpávajúci, op. *ľahký*, ako aj na základe skúmaného materiálu a vlastnej skúsenosti ako „herná činnosť vyžadujúca si veľké úsilie“.

Nepriamo na takýto význam slovného spojenia *ťažká lopta* odkazuje aj kapitola 1.5.4.2 Vyberanie lôpt v obrane a poli v publikácii Športová príprava vo volejbale (Přidal – Zapletalová, 2016, s. 63), kde sa uvádza:

„Obranou v poli rozumieme odbitie alebo odrazenie lopty akýmkoľvek spôsobom dovoleným pravidlami za účelom:

- Udržať loptu v hre pri vyberaní **ťažkých lôpt**,
- Rozohrať loptu (prihrávka nahrávačovi v užšom zmysle) pri vyberaní **ľahkých lôpt**.

Ťažké lopty sa vyberajú akýmkoľvek spôsobom, ktorý je v súlade s pravidlami (chrbtom ruky, pästami nad hlavou, predlaktím, nohou, hlavou a pod.). Štandardnými technikami je vyberanie v stoji, ďalej techniky skokom, resp. pádom vpred, predovšetkým pre ženy a dievčatá prevalom. Pri správnom vykonaní zabezpečujú bezbolestný kontakt s podložkou. **Ľahké lopty** by sa mali vyberať v stoji obojručne zhora alebo zdola.“

V ďalšom texte sa podrobne opisujú techniky vyberania ťažkých lôpt (v stoji, v pádoch, skokoch a ich druhoch), kým vyberaniu ľahkých lôpt sú venované len dva krátke odseky.

Herná činnosť pomenovaná dvojslovným pomenovaním *ťažká lopta* si teda vyžaduje namáhavejší spôsob spracovania ako tá, ktorá je označená dvojslovným spojením *ľahká lopta*. Naš materiál ukazuje, že toto spojenie sa používa v kontextoch, ktorých komunikačným

¹⁴ V prekladových slovníkoch, ktoré zachytávajú slovnú zásobu volejbalového športu (Sokolová, 1996; Šimonek et al., 2004), sa spomedzi nami zaznamenaných kolokácií vyskytla len jedna: *dobrá lopta*; v Slovníku kolokácií prídavných mien v slovenčine (Majchráková et al., 2017) len dve: *mäkká lopta, ťažká lopta*.

¹⁵ Ak za príkladom nie je uvedené číslo indikujúce lexiu, ide o príklad lexie *lopta* (2).

zámerom je referenčné konštatovanie alebo reakčná a regulatívna pochvala, inštrukcia, upozornenie na to, že hráči/hráčky buď realizovali hernú činnosť namáhavým spôsobom, alebo sa majú pripraviť na takúto hernú činnosť, ak lopta smeruje zo strany súpera (alebo sa majú na to pripraviť v tréningovom procese), alebo majú sami odbiť loptu na stranu súpera tak, aby súper musel vykonať hernú činnosť s veľkým úsilím (alebo sa na to majú pripraviť v tréningovom procese). Vlastná skúsenosť ukazuje, že toto slovné spojenie sa používa aj na označenie akejkoľvek „hernej činnosti vyžadujúcej si veľké úsilie“, a to aj v jednom družstve. Situačná aktualizácia znamená, že dvojslovné spojenie *ťažká lopta* sa používa na označenie „hernej činnosti vyžadujúcej si veľké úsilie“ pri všetkých herných činnostiach jednotlivca, teda po podaní, útočnom údere, prihrávke, nahrávke aj bloku a obrane v poli. Dvojslovné spojenie *ťažká lopta* je tak registrovým markerom volejbalového subregistra makrosociálneho športového registra s registrovo motivovaným významom „herná činnosť vyžadujúca si veľké úsilie“. Ide o typické dvojslovné spojenie s terminologickou ambíciou. Argumentom v prospech typického (a nie terminologického) slovného spojenia je práve možnosť viacstupňovej aktualizácie tohto slovného spojenia, a teda jeho použitie na označenie viacerých herných činností.

Ľavostranné kolokáty sú slovnodruhovo vyjadrené aj pronominami predovšetkým so súhrnným významom (*každá, všetky*) a významom personálnej príslušnosti (*naša, svoja, tvoja, vaša*) s významom herná činnosť, pri ktorej lopta smeruje na príslušného hráča, resp. herná činnosť, ktorú má vykonať príslušný hráč¹⁶, numeráliami s viac alebo menej určitým kvantifikačným významom (napr. *dvadsať, päť-šesť*) a prepozíciami so smerovým lokalizačným významom (*po loptu, pod loptu, proti lopte, do lopty, za loptou*).

Pravostranné kolokáty najčastejšie vyjadrujú smerovú lokáciu (*lopta do kolíka, do strany, na mňa, na teba, cez sieť, do postavenia, do stredu, do zóny, na nohy, na prsty, po čiarach*), priestorovú lokáciu (*v poli*) a spôsob vykonania hernej činnosti (*zadarmo, bez, dobre chytená*), ako aj lokáciu s významom spôsobu (*vysoko, do výšky, zo zeme*).

3.3.2 Verbálne kolokácie lexémy *lopta*

V našom materiáli sme zaznamenali 267 typov kolokácií lexémy *lopta* s verbom (211 s pravostrannými kolokátmi; 56 s ľavostrannými kolokátmi). Slovnodruhovou štruktúrou verbálnych kolokácií lexémy *lopta* zachytávajú Tabuľky 7 a 8.

slovnodruhová štruktúra	príklad	počet kolokácií príslušného typu
v + a + S	dať dobrú loptu	3
v + kon + S	kričať že lopta	1
v + kon + S + v	sledovať ako lopta letí	1
v + p + prep + p + S	povzbudiť sa pri každej lopte	1
v + p + prep + S	ísť si po loptu	1
v + p + S	pýtať si loptu	6
v + p + S + adv	vyhodiť si loptu vysoko	3
v + p + S + p	nadhádzať si loptu ako	2
v + prep + n + S	hrať s jednou loptou	1
v + prep + p + S	byť pri každej lopte	2
v + prep + S	buchnúť do lopty	32

¹⁶ Spojenia personálneho pronomina a lexémy *lopta* (2) možno pokladať za profesionalizmy fungujúce pri organizácii hry a pri nabádaní na komunikáciu počas hry.

v + prep + S + adv	ísť po lopte tvrdo	6
v + prep + S + p	udierať do lopty čím ¹⁷	2
v + prep + S + s	ísť ku lopte telom	4
v + S	zobrať loptu; zbaviť sa lopty	72
v + S + p	dávať loptu tu/sem; hodiť loptu mne/mi	10
v + S + prep	dať loptu cez	1
v + S + prep + s	nechať loptu na hru	1
v + S + adv	odbíjať loptu zhora/zvrchu	20
v + S + adv + prep + n	uhrať loptu dozadu do druhej	1
v + S + n + s	chytiť loptu jednou rukou	1
v + S + p	položiť loptu hocijak	3
v + S + prep + a + s	dať loptu na druhú stranu	1
v + S + prep + p	trafiť loptu s čím	4
v + S + prep + s	čakať loptu v poli	30
v + S + prep + s + adv	dať loptu k čiaram prudko	3
v + S + prep + s + s	hodiť loptu na os tela	2
v + S + s	odovzdať loptu súperovi	5
v + S + s + adv	položiť loptu smečom tvrdo	1
v + S + s + prep + s	dať loptu bagrom za hlavu	1
v + S + adv + prep + s	položiť loptu dozadu do jednotky	1

Tabuľka 7 Slovnodruhovú štruktúru verbálnych kolokácií lexémy *lopta* s ľavostrannými kolokátmi

slovnodruhovú štruktúru	príklad	počet kolokácií príslušného typu
S + v	lopta letí	11
S + v + adv	lopta padne zadarmo	5
S + v + p	lopta odbehne vám	11
S + v + prep	lopta ide cez	2
S + v + prep + a + s	lopta ide na ľavú stranu	1
S + v + prep + p	lopta je u vás	5
S + v + prep + p + s	lopta je na našej strane	1
S + v + prep + s	lopta plachtí vo vzduchu	12
S + v + prep + s + kon + a + s	lopta ide medzi libera a prihrávajúceho smečiara	1
S + v + prep + s + adv	lopta ide do bránky rovno	2
S + v + prep + s + p	lopta ide na sieť stamade	1
S + v + prep + s + prep + s + adv	lopta letí do oblúčika do výšky hore	1
S + v + s	lopta robí problém	3
S + v + p + kon...	lopta je taká že...	1

Tabuľka 8 Slovnodruhovú štruktúru verbálnych kolokácií lexémy *lopta* s pravostrannými kolokátmi

Vo verbálnej kolokačnej paradigme s ľavostrannými kolokátmi v absolútnej väčšine išlo o akčné manipulačné verbá¹⁸ (134 prípadov) a pohybové verbá (33 prípadov). Tréner

¹⁷ Táto kolokácia reprezentuje doplňovaciú otázku *Čím udierame do lopty?*

¹⁸ Pri charakteristike verb vychádzame z práce Ivanová et al., 2014.

v súvislosti s loptou ako ústredným bodom volejbalovej hry verbálne poukazuje na manipuláciu s loptou, teda jej spracovanie. Manipulačné verbá v tomto prípade vyjadrujú manipuláciu s jedným participantom, čo znamená „lokačnú zmenu objektu“ (Ivanová et al., 2014, s. 16), pričom manipulátom je lopta. Podobne ako pri nominálnych kolokáciách ďalšie rozvitie slovných spojení *lopta* + manipulačné verbum znamená označenie lokácie, najčastejšie smerovej (teda kam má lopta ako súčasť hernej činnosti smerovať), spôsobu spracovania lopty, resp. kombináciu oboch významov. S manipulačnými verbami súvisia aj realizačné verbá (19 prípadov). V týchto slovných spojeniach sa vyskytujú sociolekticky motivované verbá s registrovo motivovaným významom, v nerovnakej miere sémanticky transponovaným: *dať loptu dole*, *položiť loptu*, *pokladať loptu*, *zložiť loptu* (vo všetkých štyroch prípadoch s významom vykonať hernú činnosť tak, aby družstvo bodovalo), *pustiť loptu* (= do autu), *robiť/urobiť loptu* (= odbiť loptu), *vybehať/vybehávať loptu*, *zahráť loptu*, *zbaviť sa lopty* (= vykonať hernú činnosť istým spôsobom). V týchto skupinách sa stretáme s homonymnými kolokáciami v spojení s lexiou *lopta* (1) a *lopta* (2). Ako príklad môžeme uviesť slovné spojenia *položiť loptu* (1) s manipulačným verbom vo význame „dať na nejaké miesto“, realizované vo výpovedi s komunikačnou funkciou príkaz *položte lopty*, a *položiť loptu* (2), kde má verbum realizačný význam a znamená „dosiahnuť bod“, „bodovať“, napr. vo výpovediach *Ondrej ale musíš tu loptu položiť musíš hocijak ulievkou dozadu do jednotky alebo smečom tvrdo; povedzte mi povedzte mi koľko lôpt vám oni položili útokom*. Podobne je to v prípade kolokácií *pozbierať lopty*: *pozbierajte lopty dajte ich do koša napite sa a poďte sem (lopta 1)*; *všetky lopty máš ty pozbierať (lopta 2)* = spracovať, odbiť. V kolokáciách s pohybovými verbami sa azda najvýraznejšie prejavuje graduálnosť metonymickej transpozície lexémy *lopta* (2). Napr. v slovnom spojení *behať za loptou*, kontextovo použité vo výpovedi: *ale keď už má tu vystretú ruku už čakám že budem musieť behať za loptou*, lopta predstavuje konkrétne náčinie, ku ktorému je potrebné „rýchlo sa pohybovať z miesta na miesto“, ale týmto slovným spojením sa pomenúva aj istý druh hernej situácie. Význam slovného spojenia *behať za loptou* je tak v konkrétnej situácii tréningového alebo zápasového dialógu aktualizovaný viac konkrétne alebo viac abstraktne. Ďalej sme zaznamenali posesívne *mať* s významom prislúchať niekomu (*mať loptu*), kontaktové (*búchať loptou*, *buchnúť loptu*, *búchať/buchnúť do lopty*, *trafiť loptu*, *do lopty*), konverzné (*dostať*, *odovzdať*, *podatť loptu*), perцепčné predovšetkým zrakového vnímania (*pozeratť sa na loptu*, *sledovať*, *ako lopta letí*, *vidieť loptu*, *sústrediť sa na loptu*), komunikačné (*kričať že lopta*, *povzbudiť sa pri lopte*, *pýtať si loptu*). Zriedkavo sa vyskytlo sémanticky transponované kognitívne verbum (*vymyslieť niečo z lopty*), modifikačné (*opraviť loptu*) a frazeologické *srať na loptu*. Zaznamenali sme statické lokalizačné verbum (*byť pri lopte*) a modálne verbum (*chcieť loptu*). Ďalšie rozvitie týchto základných kolokácií rozširuje ich význam znova predovšetkým o lokalizačný (smerový) význam, spôsob vykonania istej činnosti, často kombinovaný práve so smerovou lokáciou, resp. o modálny význam, predovšetkým nutnosť: *musieť (loptu musíš dvihnúť do výšky a ty ledva ju buchneš)* a *mať (dievčatá kde nemáme dávať loptu)*.

Kým verbá v ľavostrannej pozícii vyjadrujú vzťah hráčov k ústrednému bodu volejbalovej hry (manipuláciu, kontakt, recipocitu, modifikáciu, prináležitosť, pohyb smerujúci k danej entite), verbá v pravostrannej pozícii, často v metaforickej transpozícii, označujú jej samotnú aktivitu. Ide najčastejšie o pohybové verbá (37 prípadov): *ísť*, *letieť*, *odbehnúť*, *plachtiť*, *prejsť*, *priletieť*, *prísť*, *utekať* s ďalším lokalizačno-direktívnym rozvitím, pohybové s existenčným odtienkom (*padatť*, *padnúť*, *spadnúť*), lokalizačné (*byť niekde*), ojedinele aj realizačné (*lopta nás nabila*, *lopta začína*), kontaktové (*lopta ťa pretlačí*), frazeologicky motivované kauzatívne (*lopta robí problém*), príp. s posesívnym významom (*lopta má zvuk*).

4 Ďalšie lexikálnomotivačné vzťahy lexémy *lopta*

Samotná lexéma *lopta* v oboch svojich lexiách v analyzovanom materiáli vstupuje zriedkavo do ďalších lexikálnomotivačných vzťahov. Zaznamenali sme len jeden prípad, keď sa kontextovo využilo metonymické pomenovanie *dvestovka* (= typ lopty) ako synonymum *lopta* (1), hoci systémovo ide o hyponymum lexie *lopta* (1):

*TRE: zobereme lopty.

%sit: dievčatá jedna cez druhú vyberajú lopty z koša.

*TRE: tradičná bitka o lopty.

*TRE: tu sú ešte dobré keď chcete.

*TRE: Nely tu sú dvestovky pri stole.

V početnejších lexikálnomotivačných vzťahoch sú jednotlivé kolokácie lexií *lopta*, a to tak v skupinách nominálnych aj verbálnych kolokácií, ako aj navzájom medzi skupinami. Podrobnejšiu analýzu lexikálnomotivačných vzťahov lexémy *lopta* a jej kolokácií poskytneme na inom mieste.

Podobne nepočetné sú deriváty lexémy *lopta*. V skúmanom materiáli okrem ojedinelého výskytu slovotvorne a expresívne motivovanej lexikálnej jednotky *loptička* vo význame *lopta* (2), aj to len v reči trénera dievčenského družstva, sa nevyskytli nijaké deriváty lexémy *lopta*.¹⁹

*HRA: šak potom to je všetko zle keď máme príjem zlý.

*TRE: samozrejme ale dvihneme loptičku a zaútočíme.

*TRE: hore hlavy!

*TRE: dobre Adi výborne Adi dobre.

*TRE: len tie loptičky čo si tu dala radšej daj viacej dozadu hej?

*TRE: ale dobre dobre pekne.

Záver

Cieľom príspevku bolo analyzovať význam a fungovanie lexémy *lopta* v trénerskom komunikačnom mikrosociálnom registri uplatňujúcom sa vo volejbalovom subregistri športového makrosociálneho komunikačného registra. Štúdia ukázala na nevyhnutnosť komplexného chápania významu ako lexikálnopragmatického, keď pôvodný semaziologický prístup – vysvetlenie významu lexikálnej jednotky v skúmanom korpuse – sa doplnil výrazne onomaziologickým prístupom, teda sme sa zamerali na explikáciu významu vychádzajúcu z podstaty volejbalovej hry a prípravy na ňu. Pri explikácii významu lexémy *lopta* a slovných spojení, v ktorých sme túto lexému identifikovali, sme postupovali od všeobecného lexikálneho významu cez jeho kontextovú špecifikáciu až k situačnej aktualizácii. Ďalej štúdia ukázala, že v lexikografickej praxi používaný funkčný kvalifikátor určujúci komunikačnú sféru používania príslušnej lexikálnej jednotky (v našom prípade *šport*.) je potrebné chápať aj ako označenie špecifického registrovo motivovaného významu. Lexéma *lopta* v trénerskom komunikačnom registri funguje ako jedna z ústredných substantívnych lexikálnych jednotiek, ako polysémická lexikálna jednotka s registrovo motivovaným významom, resp. s registrovo motivovanou špecifikáciou významu s vysokou mierou kolokability. Kolokácie, ale aj širšie kontexty použitia lexémy *lopta*, resp. lexií *lopta* (1) a *lopta* (2) s prevažne referenčno-hodnotiaco-regulatívnym zameraním reprezentujú vysokú mieru ikoncity jazykového prejavu trénerov, keďže ich reč v týchto kontextoch výrazne

¹⁹ Lexéma *lopta* je vôbec lexikálnou jednotkou s veľmi nízkou mierou derivačnej potencie. Slovník koreňových morféov slovenčiny (Sokolová et al., 2005) uvádza len tri deriváty: *loptička*, *loptový*, *loptovať sa*; KSSJ *loptový*, *loptička*; SSSJ *loptička*, *loptisko*, *loptový*.

reflektuje aktivitu/aktivity, ktoré hráči/hráčky s loptou a vo vzťahu k lopte vykonávajú, resp. majú vykonať.

Literatúra:

- BODNÁROVÁ, M. (2014): Ten primár tam na neurologiji je tu neska incognito (Ukazovacie zámená ten, tam, tu v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii na východnom Slovensku). In: *Jazyk a kultúra*, 5/19–20. [Cit. 2018-27-08.] Dostupné na internete: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo19-20.html>
- DITTMANN, J. (2011): Slová v mysli. Mentálny lexikón. In: J. Dittmann – C. Schmidtová (eds.): *Úvahy o slove. Základy lingvistiky*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 295–323.
- ĎURČO, P. (2017): Úvod. In: ĎURČO, P. – MAJCHRÁKOVÁ, D. a kol. (2017): *Slovník slovných spojení. Podstatné mená*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- IVANOVÁ, M. – SOKOLOVÁ, M. – KYSEĽOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V. (2014): Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- JAROŠOVÁ, A. (2007): Problém vymedzenia kolokácií. In: *Jazykovedný časopis*, 58/2, s. 81–102.
- LUTZEIER, P. R. (2011): Slovo a význam. Základy lexikálnej sémantiky. In: J. Dittmann – C. Schmidtová (eds.): *Úvahy o slove. Základy lingvistiky*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 35–60.
- MAJCHRÁKOVÁ, D. – CHLPÍKOVÁ, K. – BOBEKOVÁ, K. (2017): Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- NOVOTNÁ, R.: Lexikální význam. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Cit. 2018-27-08.] Dostupné na internete: <https://www.czechency.org/slovník/LEXIK%C3%81LN%C3%8D%20V%C3%9DZNAM>
- Oficiálne pravidlá volejbalu 2017–2020*. [Cit. 2018-28-08]. Dostupné na internete: http://www.avrsr.sk/administracia/prilohy/dokument/oficialne_pravidla_volejbalu_2017_2020.pdf
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (2013): *Kapitoly z lexikológie. (Lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (2015): Teoreticko-metodologické, nominačné a typologické otázky viacslovných pomenovaní. In: M. Ološtiak (ed.): *Viacslovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. (2011): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PALKOVÁ, L. (2018): *Univerbizácia v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PŘIDAL, V. – ZAPLETALOVÁ, L. (2016): *Športová príprava vo volejbale*. Bratislava: Fakulta telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského v Bratislave, Slovenská volejbalová federácia.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2013): *Když začínáme mluvit... Lingvistický pohled na rané projevy česky hovořícího dítěte*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- SLANČOVÁ, D. – SLANČOVÁ, T. (2014): *Reč pohybu, autority a súdržnosti. Pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta športu.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G* (2006). K. Buzássyová – A. Jarošová (eds.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L* (2011). A. Jarošová – K. Buzássyová (eds.). Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- SOKOLOVÁ, K. (1996): *Anglicko-slovenský slovník športových výrazov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. a kol. (2005): *Slovník koreňových morféme slovenčiny*. Prešov: Prešovská univerzita, Filozofická fakulta.
- SÝKORA, F. a kol. (1995): *Telesná výchova a šport. Terminologický výkladový slovník*. 2. zväzok. Bratislava: Vydavateľstvo F. R. & G, spol. s r. o.

- ŠIMONEK, J. et al. (2004): *Anglicko-slovenský a slovensko-anglický volejbalový slovník*. Bratislava: Univerzita Komenského, Fakulta telesnej výchovy a športu.
- WITTGENSTEIN, L. (1993): *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- ZAPLETALOVÁ, L. – PŘÍDAL, V. – TOKÁR, J. (2001): *Volejbal*. Učebné texty pre školenie trénerov I. stupňa. Bratislava: Slovenská federácia volejbalu, Asociácia trénerov volejbalu na Slovensku.
- ZAŤKOVÁ, V. (1995): Herná činnosť. Herná kombinácia. In: SÝKORA, F. a kol.: *Telesná výchova a šport. Terminologický výkladový slovník*. 2. zväzok. Bratislava: Vydavateľstvo F. R. & G, spol. s r. o., s. 85.

Summary

Lexeme *lopta* (ball) in Coach Communication Register

The study analyses meaning and using of the lexeme *lopta* (ball) in coach register of the volleyball coaches coaching girls and boys of older school age. Theoretically, it is based on the theory of communication register, theory of lexical motivation and complex concept of meaning without strict borders between semantics and pragmatics. Empirically, it is based on the analysis of tri-modal (audio-visual-graphical) corpus of the speech of two volleyball coaches (one of the girls team, one of the boys team), each of three training units and three games (50 917 tokens). The concept of register motivated meaning is explained. While analysing meaning of the lexeme *lopta* and its nominal and verbal collocations (359 types of collocations), we go from the general meaning of the lexeme, through its context specification to its situational actualization. Lexeme *lopta* in the coach communication register is used as one of the central noun lexical units, as a polysemic one with the register motivated meaning or register motivated meaning specification with high collocability rate.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0164/15 Interdisciplinárna analýza športového komunikačného registra.

Príloha

Použité značky:

a: adjektívum (adjektíválium); adv: adverbium; int: interjekcia; kon: konjunkcia; n: numerále; p: pronomen; prep: prepozícia; s: substantívum; S: lopta; (1): význam bez sémantickej transpozície; (2): význam s vyššou mierou sémantickej transpozície; (1-2): význam s nižšou mierou sémantickej transpozície (porov. poznámku pod čiarou č. 13)

Nominálne kolokácie lexémy *lopta* s ľavostrannými kolokátmi

slovnodruhovú štruktúru	kolokácia
a + S	ďalšia lopta (1)
	dlhá lopta (2)
	dobrá lopta (1) (2)
	dôležitá lopta (2)
	hodená lopta (2)
	horná lopta (2)
	hracia lopta (1)
	ideálna lopta (2)
	krátka lopta (2)

	lacná lopta (2)
	ľahká lopta (1) (2)
	maľovaná lopta (2)
	mäkká lopta (1)
	nádherná lopta (2)
	nadrazená lopta (2)
	nedobrá lopta (2)
	nízka lopta (2)
	nová lopta (2)
	odovzdaná lopta (2)
	odrazená lopta (2)
	pekná lopta (2)
	položená lopta (2)
	poriadna lopta (2)
	prehodená lopta (2)
	presná lopta (2)
	prudká lopta (2)
	razantná lopta (2)
	splašená lopta (2)
	super lopta (2)
	ťažká lopta (2)
	tesná lopta (2)
	trafená lopta (2)
	tvrdá lopta (1) (2)
	výborná lopta (2)
	vysoká lopta (2)
	zablokovaná lopta (2)
	zahodená lopta (2)
	zlá lopta (2)
a + S + prep + s	vysoká lopta do kolíka (2)
	ťažká lopta do strany (2)
a + S + adv	chytená lopta dobre (2)
p + S	každá lopta (2)
	naša lopta (2)
	svoja lopta (2)
	taká lopta (2)
	tvoja lopta (2)
	vaša lopta (2)
	všetky lopty (2)
p + a + S	taká guľatá lopta (1)
p + n + S	každá druhá lopta (2)
	každá jedna lopta (2)
n + S	desať pätnásť lôpt (2)
	druhá lopta (2)

	dvadsať lôpt (2)
	dve lopty (2)
	jedna-dve lopty (2)
	jedna lopta (1) (2)
	päť-šesť lôpt (2)
	prvá lopta (2)
	trinásť lôpt (1)
	veľa lôpt (2)
a + prep + p + S	zodpovedný za svoju loptu (1)
int + S	pozor lopta (1)
int + prep + S	pozor na loptu (2)
prep + S	po loptu (1-2)
	pod loptu (1-2)
	proti lopte (1-2)
prep + S + adv	pod loptu rýchlo (1-2)
	pod loptu viac (1-2)
prep + S + s	do lopty telom (2)
	za loptou nohami (1-2)
s + prep + S	bitka o lopty (1)
	úder do lopty (1)

Nominálne kolokácie lexémy *lopta* s pravostrannými kolokátmi

slovnodruhovú štruktúru	kolokácia
S + adv	lopta vysoko (2)
	lopta zadarmo (2)
S + adv + prep	lopta zadarmo bez (2)
S + adv + prep + s	lopta zadarmo v poli (2)
S + prep	lopta bez (2)
S + prep + p	lopta na mňa (2)
	lopta na teba (2)
S + prep + s	lopta cez sieť (2)
	lopta do kolíka (2)
	lopta do postavenia (2)
	lopta do stredu (2)
	lopta do výšky (2)
	lopta do zóny (2)
	lopta na nohy (2)
	lopta na prsty (2)
	lopta po čiarach (2)
	lopta zo zeme (2)
S + p	lopta tam (2)

Verbálne kolokácie lexémy *lopta* s ľavostrannými kolokátmi

verbum	slovnodruhovú štruktúru	kolokácia
behať	v + prep + S	behať po loptu (1-2)
		behať pod loptu (1-2)
		behať za loptou (1-2)
bežať	v + prep + S	bežať po loptu (1-2)
brať	v + S	brať loptu (1) (2)
búchať	v + S	búchať loptou (1)
	v + prep + S + adv	búchať do lopty silno (1)
buchnúť	v + S	buchnúť loptu (1)
	v + prep + S	buchnúť do lopty (1-2)
byť	v + prep + S	byť pri lopte (1-2)
	v + prep + p + S	byť pri každej lopte (2)
	v + prep + S + adv	byť od lopty ďaleko (1-2)
čakať	v + S	čakať loptu (2)
	v + S + prep + s	čakať loptu v poli (2)
dať	v + S	dať loptu (1) (2)
	v + a + S	dať dobrú loptu (2)
		dať zlú loptu (2)
		dať ťažkú loptu (2)
	v + S + adv	dať loptu dole (2)
	v + p + S + p	dať koľko lôpt tu (2)
	v + S + prep + s + adv	dať loptu cez lobikom dozadu (2)
	v + S + s + prep + s	dať loptu bagrom za hlavu (2)
	v + S + p	dať loptu mi (1)
		dať loptu jej (2)
		dať loptu ti (2)
		dať loptu kam/kde (2)
		dať loptu sem/tu/tuto (1) (2)
	v + S + prep + a + s	dať loptu na druhú stranu (2)
	v + S + adv	dať loptu dnu (1)
		dať loptu ďaleko (2)
		dať loptu dozadu (2)
		dať loptu dole (2)
		dať loptu pekne (2)
	v + S + prep + s	dať lopty do koša (1)
	dať loptu do diaľky (2)	
	dať loptu do ihriska (2)	
	dať loptu do zóny (2)	
	dať loptu po čiare (2)	
	dať loptu na Emu (2)	
v + S + prep + s + adv	dať loptu na sieť kolmo (2)	
	dať loptu k čiarom prudko (2)	
dávať	v + S	dávať loptu (2)

	v + S + p	dávať loptu tu/sem (2)
		dávať loptu kde (2)
	v + S + prep + p	dávať loptu po tebe (2)
		dávať loptu na koho (2)
		dávať lopty naňho (2)
	v + S + adv	dávať loptu zadarmo (2)
	v + S + prep + s	dávať loptu do kotla (2)
		dávať loptu do bokov (2)
		dávať loptu do strany (2)
		dávať loptu mimo mieť (2)
	v + S + prep	dávať loptu cez (2)
darovať	v + S	darovať loptu (2)
dobehnúť	v + S	dobehnúť loptu (1-2)
doskočiť	v + prep + S	doskočiť na loptu (1)
dostať	v + S	dostať loptu (2)
dostať sa	v + prep + S	dostať sa pod loptu (1-2)
	v + prep + S + adv	dostať sa pod loptu načas (1-2)
držať	v + S	držať loptu (1)
dvíhať	v + S + prep + s	dvíhať loptu na smeč (2)
dvihnúť	v + S	dvihnúť loptu (2)
	v + S + adv	dvihnúť loptu hore (2)
	v + S + prep + s	dvihnúť loptu do výšky (2)
dvihnúť sa	v + prep + S	dvihnúť sa k lopte (?)
		dvihnúť sa proti lopte (?)
hádzat'	v + S	hádzat' loptu (1) (2)
	v + S + adv	hádzat' loptu dopredu (1)
	v + S + prep + s + s	hádzat' loptu mimo osi tela (1-2)
hodiť	v + S	hodiť loptu (1) (2)
	v + S + p	hodiť loptu kde (1)
		hodiť loptu mne/mi (1)
	v + S + adv	hodiť loptu presne (1)
	v + S + prep + s + s	hodiť loptu na os tela (1)
hrať	v + S	hrať loptu (2)
	v + S + prep + s	hrať loptu v poli (2)
	v + prep + p + S	hrať so svojou loptou (1)
	v + prep + n + S	hrať s jednou loptou (1)
chciet'	v + S	chciet' loptu (2)
chytať	v + S	chytať loptu (2)
	v + S + adv	chytať loptu vedľa (1)
	v + S + prep + s	chytať loptu pri odbití (1)
chytiť	v + S	chytiť loptu (1) (2)
	v + S + adv	chytiť loptu pekne (2)
	v + S + prep + s	chytiť loptu v poli (2)
		chytiť loptu do bagra (1-2)

		chytiť loptu na strane (1-2)
		chytiť loptu do rúk (1)
	v + S + n + s	chytiť loptu jednou rukou (1-2)
ísť	v + prep + S	ísť do lopty (2)
		ísť po lopte (1-2)
		ísť po/pre loptu (1-2)
		ísť proti lopte (1-2)
		ísť s loptou (1-2)
		ísť za loptou (1-2)
		ísť pod loptu (1-2)
	v + prep + S + adv	ísť k lopte bližšie (1-2)
		ísť po lopte tvrdo (2)
		ísť proti lopte znižšia (1-2)
	v + prep + S + s	ísť ku lopte telom (1-2)
		ísť pod loptu nohami (1-2)
	v + p + prep + S	ísť si po loptu (1)
kričať	v + kon + S	kričať že lopta (2)
mať	v + S	mať loptu (1) (2)
	v + S + adv	mať loptu hore (2)
		mať loptu krásne (2)
	v + S + prep + s	mať loptu pri uchu (1-2)
		mať loptu na sieti (1-2)
		mať loptu v ruke (1-2)
		mať loptu za hlavou (1)
	v + p + S	mať koľko lôpt (1)
nadhadzovať	v + S	nadhadzovať loptu (1)
nadhádzať	v + p + S + p	nadhádzať si loptu ako (1)
nadhodiť	v + S	nadhodiť loptu (1-2)
	v + S + prep + s	nahodiť loptu na Dana (2)
nadvihnúť	v + S	nadvihnúť loptu (2)
nalepiť	v + S	nalepiť loptu (1-2)
natiahnúť sa	v + prep + S	natiahnúť sa za loptou (1)
nechať	v + S + prep + s	nechať loptu na hru (1)
odbíjať	v + S	odbíjať loptu (1)
	v + S + s	odbíjať loptu prstami (1)
	v + S + adv	odbíjať loptu zhora/zvrchu (1)
odbiť	v + S	odbiť loptu (2)
	v + S + s	odbiť loptu bagrom (1)
	v + S + p	odbiť loptu stade (1)
odložiť	v + S	odložiť loptu (1)
odovzdať	v + S + s	odovzdať loptu súperovi (2)
odpraviť	v + S	odpraviť loptu (1)
opraviť	v + S	opraviť loptu (2)
podat'	v + S	podat' loptu (1) (2)

podávať	v + S + prep + s	podávať loptu s výskokom (2)
	v + p + S	podávať si loptu (2)
podbehnúť	v + prep + S + s	podbehnúť pod loptu nohami (1-2)
pohnúť sa	v + prep + S	pohnúť sa proti lopte (1-2)
		pohnúť sa za loptou (1-2)
pokaziť	v + S	pokaziť loptu (2)
položiť	v + S	položiť loptu (1)(2)
	v + S + p	položiť loptu hocijak (2)
	v + S + s	položiť loptu útokom (2)
	v + S + s + adv	položiť loptu smečom tvrdo (2)
	v + S + prep + s	položiť loptu na kolíku (2)
	v + S + adv + prep + s	položiť loptu dozadu do jednotky (2)
pokladať	v + S + prep + s	pokladať loptu do stredu (2)
posielať	v + S + p	posielať loptu tade (2)
posunúť	v + S	posunúť loptu (1-2)
postaviť sa	v + prep + S	postaviť sa pod loptu (1-2)
potlačiť	v + S + prep + s	potlačiť loptu na Lauru (2)
povzbudiť	v + p + prep + p + S	povzbudiť sa pri každej lopte (2)
pozbierať	v + S	pozbierať lopty (1) (2)
pozerat' (sa)	v + prep + S	pozerat' na loptu (1)
		pozerat' sa na loptu (1)
prejsť	v + prep + S	prejsť pod loptu (1-2)
presunúť sa	v + prep + S + s	presunúť sa za loptou nohami (1-2)
presúvať sa	v + prep + S	presúvať sa za loptou (1-2)
pridržať	v + p + S	pridržať si loptu (1)
prihrať	v + S	prihrať loptu (2)
	v + S + adv	prihrať loptu dobre (1-2)
prihrávať	v + S	prihrávať loptu (1-2)
pripraviť	v + S	pripraviť loptu (1)
pustiť	v + S	pustiť loptu (2)
pýtať	v + p + S	pýtať si loptu (2)
robiť	v + S	robiť loptu (2)
skaziť	v + S	skaziť loptu (2)
sledovať	v + S	sledovať loptu (1)
	v + kon + S + v	sledovať ako lopta letí (1-2)
smečovať	v + S	smečovať loptu (1-2)
	v + prep + S	smečovať z lopty (2)
srať	v + prep + S	srať na loptu (2)
starat' sa	v + prep + S	starat' sa o loptu (2)
sústrediť sa	v + prep + S	sústrediť sa na loptu (2)
ťahať	v + S + adv	ťahať loptu dole (2)
tlačiť	v + S	tlačiť loptu (2)
	v + S + adv	tlačiť lopty hore (2)
trafiť	v + S	trafiť loptu (1) (2)

	v + S + s	trafiť loptu dlaňou (1)
	v + S + prep + p	trafiť loptu s čím (1)
	v + S + adv	trafiť loptu dole (1-2)
	v + S + prep + s	trafiť loptu do bránky (1)
	v + prep + S	trafiť do lopty (1)
trieskať	v + prep + S	trieskať do lopty (1-2)
udierať	v + prep + S + p	udierať do lopty čím (1)
uhrať	v + S	uhrať loptu (2)
	v + S + adv + prep + n	uhrať loptu dozadu do druhej (2)
uhrávať	v + S	uhrávať loptu (2)
uhýnať sa	v + S	uhýnať sa lopte (1-2)
ukázať	v + S	ukázať loptu (1)
urobiť	v + S	urobiť loptu (2)
utláčať	v + S	utláčať loptu (2)
vidieť	v + S	vidieť loptu (2)
vybehať	v + S	vybehať loptu (2)
vybehávať	v + S	vybehávať loptu (2)
vybrať	v + S	vybrať loptu (1)
vydvíhať	v + S	vydvíhať loptu (2)
vyhodiť	v + S	vyhodiť loptu (1)
	v + p + S	vyhodiť si loptu (1)
	v + p + S + adv	vyhodiť si loptu vysoko (1)
		vyhodiť si loptu nízko (1)
vyhadzovať	v + S	vyhadzovať loptu (1)
	v + p + S + adv	vyhadzovať si loptu vysoko (1)
vymyslieť	v + prep + S + p	vymyslieť z lopty niečo (2)
zahrať	v + S	zahrať loptu (2)
	v + S + adv	zahrať loptu zodpovedne (2)
zachrániť	v + S	zachrániť loptu (2)
zastaviť	v + S + prep + s	zastaviť loptu na sieti (2)
	v + prep + S	zastaviť pred loptou (2)
zbaviť sa	v + S	zbaviť sa lopty (1)
zdvíhať	v + S	zdvíhať loptu (1-2)
zdvihnúť	v + S	zdvihnúť loptu (1-2)
zložiť	v + S	zložiť loptu (2)
zobrať	v + S	zobrať loptu (2)
	v + p + S	zobrať si loptu (1)

Verbálne kolokácie lexémy *lopta* s pravostrannými kolokátmi

sloveso	slovnodruhovú štruktúru	kolokácia
byť	S + v	lopta je (1)
	S + v + p	lopta je komu (2) ²⁰
	S + v + prep + s	lopta je na zemi (2)

²⁰ Táto kolokácia reprezentuje doplňovaciu otázku *Komu táto lopta je?*

	S + v + prep + p + s	lopta je na našej strane (1)
	S + v + prep + s + adv	lopta je v poli krásne (1)
	S + v + prep + p	lopta je u vás (1)
	S + v + p + kon	lopta je taká že... (2)
ísť	S + v	lopta ide (1)
	S + v + p	lopta ide ti (1)
		lopta ide tam (1)
	S + v + adv	lopta ide preč (1)
		lopta ide dole (1)
		lopta ide okolo (1)
	S + v + prep	lopta ide cez (1)
	S + v + prep + p	lopta ide za teba (1)
		lopta ide za vás (1)
		lopta ide na teba (1)
	S + v + prep + s	lopta ide do kelu (1)
		lopta ide do steny (1)
		lopta ide do autu (1)
	S + v + prep + a + s	lopta ide na ľavú stranu (1)
	S + v + prep + s + adv	lopta ide do bránky rovno (1)
	S + v + prep + s + p	lopta ide na sieť stamade (1)
	S + v + prep + s + kon + a + s	lopta ide medzi libera a prihrávajúceho smečiara (1)
letieť	S + v	lopta letí (1)
	S + v + p	lopta letí tam (1)
	S + v + adv	lopta letí rovno (1)
	S + v + prep	lopta letí cez (1)
	S + v + prep + s	lopta letí do steny (1)
		lopta letí do autu (1)
	S + v + prep + s + prep + s + adv	lopta letí do oblúčika do výšky hore (1)
	S + v + s	lopta letí hodinu (1)
mať	S + v + s	lopta má zvuk (1)
nabiť	S + v + p	lopta nabila nás (2)
odbehnúť	S + v + p	lopta odbehne vám (1)
padáť	S + v	lopta padá (1-2)
	S + v + prep + s	lopta padá do ihriska (1-2)
padnúť	S + v	lopta padne (1-2)
	S + v + p	lopta padne tuná (1)
	S + v + adv	lopta padne zadarmo (2)
plachtiť	S + v + prep + s	lopta plachtí vo vzduchu (1)
prejsť	S + v	lopta prejde (1)
	S + v + prep + s	lopta prejde pomedzi ruky (1)
		lopta prejde cez sieť (1-2)
pretlačiť	S + v + p	lopta ťa pretlačí (1)
priletieť	S + v + p	lopta priletí skade (1)
prísť	S + v	lopta príde (1)

	S + v + prep + p	lopta príde k tebe (1)
robiť	S + v + s	lopta robí problém (2)
spadnúť	S + v	lopta spadne (1-2)
	S + v + p	lopta spadne kde (1)
		lopta spadne tam (1-2)
	S + v + prep + s	lopta spadne za čiaru (1)
		lopta spadne na bager (1)
utekať	S + v	lopta uteká (1)
začínať	S + v	lopta začína (2)